
CÂTEVA DATE INEDITE PRIVIND CERCETĂRILE ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN ANUL 1943 LA PETRENI (REP. MOLDOVA)

de Sergiu Bodean

Prima așezare a culturii Cucuteni-Tripolie din Republica Moldova cercetată prin săpături este cea de la Petreni. Includerea materialelor obținute de aici în circuitul științific încă din anul 1907 prin intermediul unui amplu studiu realizat în limbile rusă și germană, însoțit de o bogată ilustrație, a contribuit la o bună cunoaștere a acestei stațiuni în literatura de specialitate¹.

Cercetată la începutul secolului XX, așezarea nu a mai beneficiat de alte investigații până în perioada celui de-al doilea război mondial, deși au existat în timp unele tentative de reluare a săpăturilor. Astfel, în anul 1912 Societatea Cercetătorilor Ținutului Nistorean, care activa în județul Soroca, preconiza să efectueze cercetări arheologice în apropiere de satul Petreni, dar din anumite motive ele nu au mai avut loc². O tentativă de a vizita așezarea a întreprins-o în vara anului 1929 Vladimir Dumitrescu, dar negăsind pe nimeni care să-i indice locul unde săpase anterior Ernst von Stern, încercarea nu a avut succes³. Fragmente de ceramică provenite probabil din această așezare – rezultate în urma unor cercetări (de suprafață? – *n.n.*) – se păstrau în anii '20-'30 ai secolului trecut într-un muzeu din Soroca⁴.

În literatura de specialitate au fost făcute câteva mențiuni sau supoziții referitoare la paternitatea cercetărilor din perioada celui de-al doilea război

¹ E.R. von Stern, *Doistoričeskaja Grečeskaja Kul'tura na jughe Rosii (Raskopki v Petrenah, Bel'cevskago uezda, Bessarabskoj gub., 1902 i 3 goda)*, în *Trudy trinadcatogo arheologičeskogo s'ezda v Ekaterinoslave 1905*, tom I, Moskva, 1907, p. 9-95 (p. 9-52 – text în limba rusă; p. 53-95 – text în limba germană), 12 pl. (cu ilustrații color).

² *Godovoj Otčet o dejatel'nosti obščestva issledovatelej Pridnestrov'ja za 1912 god*, Soroca, 1913, p. 8.

³ Vl. Dumitrescu, *Oameni și cioburi. Contribuții la istoria contemporană a arheologiei românești*, în *CCDJ*, XI, 1993, p. 87.

⁴ *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare *ANRM*), F. 2071, inv. 1, d. 275, f. 5 verso.

mondial. Prima informație publicată despre efectuarea unor săpături arheologice în așezarea de la Petreni în anii '40 ai secolului XX apare în studiul Tatiane Passek, publicat în 1949. Conform acesteia, investigațiile au fost întreprinse la începutul anului 1940 de către arheologii români, la solicitarea Muzeului din București⁵. În repertoriul așezărilor neo-eneolitice apărut în anul 1973, precum și în cel al așezărilor arheologice și monumentelor de istorie din nordul Moldovei publicat în 1987, Vsevolod Marchevici menționează că investigațiile aparțin arheologilor români, ele fiind efectuate în anii celui de-al doilea război mondial⁶. După cum observăm, nu a fost pusă la îndoială efectuarea acestor investigații de către arheologii români, deși sunt și unele excepții. Potrivit uneia dintre ele, săpăturile ar fi putut aparține unor discipoli ai lui Ernst von Stern de la Universitatea din Halle (Germania)⁷. De abia în urmă cu câțiva ani, prin intermediul a două lucrări de specialitate, în care nu este însă indicată sursa din care a fost preluată informația, apare menționat unul din autorii acestor cercetări, în persoana lui Vlad Zirra⁸.

După cum am menționat, reluarea săpăturilor din așezarea de la Petreni ține de perioada celui de-al doilea război mondial. Studiarea unor documente ale Muzeului Regional al Basarabiei (actualmente Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală), păstrate la Arhiva Națională a Republicii Moldova din Chișinău, ne-a oferit posibilitatea de a stabili cu certitudine autorii acestor investigații, precum și perioada în care au fost ele desfășurate. Astfel, am constatat că respectivele săpături sunt legate de numele a doi arheologi români, respectiv Radu Vulpe (1899-1982) și Vlad Zirra (1919-2000).

În luna martie a anului 1943, Vlad Zirra, de la Seminarul de Arheologie al Facultății de Litere din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, a fost numit cu titlul provizoriu în postul de asistent-arheolog la Muzeul Regional din Chișinău⁹. La scurt timp după aceasta, printr-o scrisoare din 19 aprilie 1943, adresată Directorului Culturii Naționale din Basarabia, el descria astfel situația jalnică a secției de arheologie a muzeului, înființată la 1 aprilie 1942: *La data 1 aprilie 1942 s-a alăturat secțiilor științifice existente ale Muzeului (geologie, botanică, zoologie, stațiune limnologică la Vâlcov)*

⁵ T.S. Passek, *Arheologhičeskie razvedki v Moldavii*, în *KSIIMK*, XXVI, 1949, p. 61.

⁶ V.I. Marchevici, *Pamjatniki epoh neolita i eneolita (AK MSSR, vyp. 2)*, Chișinău, p. 93; V. Marchevici, *Selišče Sofia I*, în *Svod pamjatnikov istorii i kul'tury MSSR. Severnaja zona. Maket*, Chișinău, 1987, p. 270.

⁷ N. Chetaru, *Din istoria arheologiei Moldovei*, Chișinău, 1994, p. 130; V. Sorochin, *Așezarea cucuteniană de la Petreni, jud. Bălți. Un secol de la descoperire*, în *Mem.Antiq.* XXIII, 2004, p. 256.

⁸ N.A. Chetaru, *Očerki istorii arheologii Moldovy*, Chișinău, 2005, p. 71; V. Bicbaev, „*Bašni Petren*” (ot arheologhičeskoj interpretacii aerofotosnimkov k rekonstrukcii jizni tripol'skih poselenij), în *Tyragetia*, S.N., I (XVI), 1, 2007, p. 13.

⁹ *ANRM*, F. 2011, inv. 1, d. 61, f. 159.

una de arheologie, una de istorie, a treia de geografie. Cum până la 1 martie 1943 nu au fost numiți specialiști în domeniul celor 3 secții ele au rămas doar cu titlul că există. Secția arheologică e nulă, afară de materialul strâns din NE Basarabiei de N. Moroșan și C. Ambrojevici, din care câteva obiecte sunt expuse în vitrine (de altfel și acestea de mică importanță) nu mai există nimic. În ceea ce privește lucrările științifice, biblioteca arheologică e foarte săracă. Pentru ca în timpul cel mai scurt să poată progresa cum se cuvine, am făcut un „plan de campanie”, aprobat de D-l Director al Muzeului, pentru anul acesta și anume: Să se facă săpături în care să se găsească un material demn de expus în vitrine, pe de altă parte să se facă pe baza materialului cules, lucrări științifice, în special publicabile în buletinul nostru. Să se formeze o bibliotecă în care specialistul să poată consulta măcar lucrările fundamentale și toate tipăriturile românești cu caracter științific-arheologic. Trebuie să se facă un chestionar arheologic pentru Basarabia; el va fi trimis la toate școlile din această provincie [...]”¹⁰. În contextul acestor acțiuni, Vlad Zirra – pentru a completa biblioteca muzeului – adresează mai multe scrisori arheologilor (Dumitru Berciu, Radu Vulpe, Ion Andrieșescu) și funcționarilor de la diferite instituții (d-nei Mătasă-Vasiliu, referent la Casa Școalelor din București, directorului Muzeului Național de Antichități, Muzeului Brukenthal din Sibiu, Muzeului Hunedoara ș.a.), cu rugămintea de a expedia lucrări editate pe adresa instituției la care activa¹¹.

La 20 aprilie 1943 Directorul Muzeului Regional al Basarabiei, Iosif Lepși, făcea o adresă pe numele președintelui Comisiunii Monumentelor Istorice din București în care solicita autorizarea săpăturilor arheologice care urmau să se efectueze sub conducerea lui Vlad Zirra: *D-le președinte [...] avem onoarea a vă ruga să binevoiți a autoriza direcția Muzeului Regional al Basarabiei să întreprindă sub conducerea d-lui Vlad Zirra, asistent arheolog al acestui muzeu săpături arheologice în Basarabia. Întrucât dl Vlad Zirra a fost elev a D-lui prof. Radu Vulpe, sub conducerea căruia a și făcut diferite săpături în Moldova, credem că i se poate încredința numitului asistent dirijarea acestor lucrări*¹².

Săpăturile propriu-zise au fost precedate de cercetări de suprafață și sondaje. Astfel, într-o scrisoare din 12 iulie 1943, adresată Generalului Guvernator al Provinciei Basarabia, semnată de Vlad Zirra, se specifica: *Având în vedere apropiata epocă a săpăturilor arheologice în Basarabia (adresa Seminarului de Preistorie și Arheologie cu nr. 16, prof. Radu Vulpe, pentru acordarea sumei de 200.000 lei pentru campanii de săpături, vara 1943/44)*

¹⁰ ANRM, F. 2011, inv. 1, d. 61, f. 293.

¹¹ *Ibidem*, f. 230, 232, 234, 246, 248, 257, 258, 537-539, 552, 589.

¹² *Ibidem*, f. 297; E. Ploșniță, *Protejarea patrimoniului cultural în Basarabia*, Chișinău, 2003, p. 134.

este necesar ca în prealabil să se cerceteze suprafața, rentabilitatea și importanța stațiunilor la care s-a fixat deja atenția cercetătorilor. Stațiunile alese sunt următoarele: Anenii-Vechi, jud. Tighina, civilizație nedeterminată, Rădeni, Masivul Corneștilor, jud. Bălți, civilizație precucuteniană, Izvoare I, Petreni, jud. Bălți, civilizație Tripoljye-Cucuteni. Pentru a se face aceste investigații cu minimum de cheltuieli, avem onoare a Vă ruga să binevoiți a ne autoriza să folosim între zilele de 14-20 iulie a.c., premilitari în număr de 5-10 din satele mai sus indicate la aceste săpături identificatoare¹³.

Investigațiile din așezarea de la Petreni au fost efectuate în perioada 20 august - 12 septembrie 1943, acestea fiind întreprinse – așa după cum vom observa mai jos – de către Radu Vulpe și Vlad Zirra. În luna octombrie a aceluiași an a mai fost cercetată și o nouă așezare Cucuteni-Tripolie (faza Cucuteni B), situată pe moșia satului Sofia în locul numit *Găvan*¹⁴. La scurt timp după finalizarea campaniei de săpături de la Petreni, pe 5 octomrie 1943 Vlad Zirra adresează o scrisoare preotului Constantin Matasă, din Piatra-Neamț, căruia îi solicită ajutorul în vederea prelucrării și conservării materialului ceramic recuperat:

Sfinția Voastră

După cum cred că știți de la Dl. prof. Radu Vulpe, toamna aceasta împreună cu D-sa am făcut săpături la Petreni, faimosul Petreni. Campania a ținut de la 20 August până la 12 Septembrie, iar materialul recoltat este tot atât de interesant cât și a lui V. Stern, ba poate chiar lucruri inedite.

Peste câteva zile cu banii acordați de Guvernământul Basarabiei, voi săpa la „Găvan” o nouă stațiune tot Cucuteni B, în județul Bălți, nu departe de Petreni. Prima săpătură o publică Dl. Prof. iar a doua o voi publica-o eu. Pe la 25-30 octombrie mă reîntorc la Chișinău și abia atunci începe lucrul greu, căci tot materialul adus de la amândouă stațiunile vine la Muzeul Basarabiei. Cum majoritatea obiectelor trebuie curățite de o groasă crustă de calcar și mai ales reîntregite am nevoie de un reconstituitor bun, care să poată pune ce-am adus în valoare. Aici la Chișinău sau în Basarabia pe unde am căutat eu, n-am putut găsi așa ceva. Dl. Vulpe mi-a amintit că Dvs. aveți o astfel de comoară la

¹³ANRM, F. 2011, inv. 1, d. 61, f. 433.

¹⁴ *Ibidem*, f. 602 b; Așezarea Sofia-La Găvan, *La Havana* (satul Sofia, raionul Drochia), cu resturi de locuire Cucuteni-Tripolie, Noua, Sântana de Mureș - Černjahov, a fost redescoperită de către V. Bicbaev în anul 1981 (*Arheologhičeskie pamjatniki Drochievskogo rajona*, Chișinău, 1986, p. 22, 23; *Svod pamjatnikov istorii i kul'tury MSSR. Severnaja zona. Maket*, Chișinău, 1987, p. 271; V. Bicbaev, E. Sava, *Interpretarea fotografiilor aeriene ale unor situri Noua*, în *MemAntiq*, XXIII, 2004, p. 349; V. Bicbaev, „Bašni” Petren ..., în *loc.cit.*, p. 15).

Piatra, este vorba de o domnișoară (Sofia Platon – n.n.) care perfecționată sub ochiul vigilent a Sfinției Voastre, se pricepe bine la această migăloasă lucrare.

Și acum vine partea grea: Vă rog să-mi spuneți dacă me-ați putea-o ceda pentru 2 luni, timp în care ar putea să-mi curețe și reconstitui materialul. Aș putea să-i dau 10.000 lei lunar și cameră de locuit. Masa ar reveni 3500 lei maximum, ceea ce ar reveni ca neto 6500 lei. Drumul i se plătește. Diurnistă sau cu bani primitor în mână, cum îi convine.

Rămâne acum dacă Dvs. nu aveți nevoie de ea, și dacă ei însăși îi convin condițiile care cred, sunt destul de favorabile. Lunile care mi-ar conveni ar fi Noiembrie și Decembrie.

Dacă sunteți în măsură, vă rog foarte mult, Sfințite părinte, să-mi faceți acest serviciu, rămânând să vă fiu îndatorat.

De asemenea v-aș ruga ca să ne trimiteți vre-un articol să-l tipărim în buletinul nostru care țin să iasă anul acesta cu cât mai multe lucrări de arheologie.

Sperând că îmi veți da răspunsuri favorabile și la prima și la a doua rugămintă, vă mulțumesc de pe acum.

Cu tot respectul

*Asistent,
Vlad Zirra¹⁵*

Nu cunoaștem care a fost răspunsul oferit de preotul Constantin Matasă, însă într-o adresă semnată de directorul muzeului, Iosif Lepși, din decembrie 1943, se menționa că lucrările de restaurare a unei colecții de vase preistorice începuseră deja și se solicita suma de 60.000 lei pentru desfășurarea lor¹⁶.

Documentele studiate de noi nu ne oferă detalii privind suprafața, complexele cercetate și componența materialului recuperat. În anul 1947, când expediția arheologică condusă de Tatiana Passek a efectuat cercetări perieghetice în așezarea de la Petreni, au fost semnalate în teren două suprafețe săpate (de 12 x 15 m și respectiv 9 x 12 m), cu o suprafață totală de 288 m.p.¹⁷. Veaceslav Bicbaev precizează că ele au fost trasate în partea sudică a așezării, pe marginea unui versant. Autorul citat admite și existența unei a treia suprafețe cercetate în perioada celui de-al doilea război mondial, situată în marginea de vest a așezării, care – în baza unei fotografii aeriene – a stabilit că avea dimensiunile de 40 x 10 m, în interiorul ei semnalându-se trei sau patru martori stratigrafici¹⁸.

¹⁵ ANRM, F. 2011, inv. 1, d. 61, f. 602 b, 602 b verso.

¹⁶ ANRM, F. 2011, inv. 1, d. 61, f. 746.

¹⁷ T.S. Passek, *op.cit.*, p. 61.

¹⁸ V. Bicbaev, „Bașni” Petren ..., în *loc.cit.*, p. 13, n. 5.

În prezent nu cunoaștem care a fost soarta materialelor recuperate după anul 1944. S-a susținut că ele au fost evacuate în România, fiind păstrate la Iași, informație care nu a fost însă confirmată¹⁹. O eventuală descoperire a locului de păstrare a acestor materiale, precum și a documentației de șantier, însoțită de introducerea lor în circuitul științific ar aduce noi și importante contribuții la cunoașterea fazei Cucuteni B-Tripolie CI din interfluviul Prut - Nistru. De asemenea, aceste materiale ar elucida noi aspecte în ceea ce privește caracterul cercetărilor efectuate în anul 1943 la Petreni și Sofia-La Găvan.

**QUELQUES DONNÉES INÉDITES SUR LES RECHERCHES
ARCHÉOLOGIQUES DE L'ANNÉE 1943 Á PETRENI
(RÉPUBLIQUE DE LA MOLDAVIE)**

Résumé

Cet article présente une série des données concernant les fouilles archéologiques menées en 1943 dans l'établissement Cucuteni B - Tripolie CI très connu de Petreni (République de la Moldavie) par les renommés chercheurs roumains Radu Vulpe (1899-1982) et Vlad Zirra (1919-2000). La aussi, on mentionne quelques aspects liés à l'organisation de la plus importante institution de recherche scientifique de la Bessarabie, tout comme les efforts soutenus afin d'ajouter à celle-ci une section d'archéologie correspondante et une bibliothèque de spécialité, durant la deuxième guerre mondiale. En même temps, on souligne des données concernant les efforts de Vlad Zirra à promouvoir par des publications et des expositions le matériel issu suite à ses recherches, y compris en nous aidant de sa correspondance et de celle de Iosif Lepși – le directeur du Musée Régional de la Bessarabie (de nos jours le Musée National d'Ethnographie et Histoire Naturelle) de Chișinău – avec les autorités locales et centrales, et à la fois avec le prêtre Constantin Matasă – le fondateur du Musée Archéologique Régional (à nos jours le Musée d'Histoire et d'Archéologie) de Piatra-Neamț.

¹⁹ N. Chetaru *et alii*, *Nicolae Moroșan – drama unui savant*, Chișinău, 2003, p. 121; N.A. Chetaru, *Oșerki istorii arheologii Moldovy*, Chișinău, 2005, p. 71.